

АЗА-МОТАМ, ДИНИЙ-ЭЪТИҚОДИЙ ВА ДАВОЛАШ МАРОСИМЛАРИНИНГ УЙГУР ХАЛҚИ МУСИҚАСИДА ТУТГАН ЎРНИ.

Gulchehra Karimova

Ю.Ражабий номидаги ЎММСИ

PhD 3-босқич мустақил изланувчиси

pupsilgulya@gmail.com

Annotation

Маълумки, уйғур фольклори, хусусан маросим қўшиқлари қадимдан уйғур халқи ҳаётида турмуш таркибини ташкил этиб келган. У бевосита ахолининг турмуш тарзи ҳамда меҳнат турлари билан алоқадорликда юзага келган ва ана шу меҳнат, мавсумий, оиласвий ва диний-эътиқодий жараёнларини мадҳ этишга багишланган бўлиб, узоқ ўтмишнинг бебаҳо маънавий обидалари сифатида тасаввур беради. Маросимларнинг жанр жиҳатидан таснифланиши ҳамда мавсумий маросимнингузига хослигини ажратиб ўтиш мазкур мақоланинг асосий вазифаси сифатида белгиланган. Зеро аждодлар маънавиятини англашга ва маданий меросини тиклашга биз авлодларнинг қўшган хиссамиз чинакам ватанпарварлик бурчимиздир.

Калит сўзлар: маросим, қўшиқ, мусика, жанр, нахшо.

Annotation

It is known that Uyghur folklore, especially ritual songs, has long been considered part of the life of the Uyghur people. They are directly related to the way of life and types of work of the population and are devoted to the glorification of these labor, calendar, family and religious processes , presenting them as priceless spiritual monuments from the distant past. The main task of this article is to classify the rites by genre and highlight the specifics of calendar rites. Because our contribution to understanding the spirituality of our ancestors and restoring their cultural heritage is our true patriotic duty.

Key words: obyad, song, music, genre.

Uygur halqining madanii meroshida marosimlar asriy an'analar ta'sirida shakllangan va mausumiylar (gul saillari, "Noruz" [1]), oyalaviy (Nikosimlar, beshik, sunnat tululari, aza-motam marosilar), dinium ("ramazan", dinium-davolash) marosilar turlariga bўlinadi.

Uygurlarning maishiy xayotida islom bilan bir katorda islomgacha etykodning koldiqlari saqlanib kolgan. Buning malum kismi "roza xeyiti" (amazon xayiti), "kurban xeyiti" (kurbon xayiti) va ayniksa "Noruz" (Navrýz) bayramlarining nishonlanishida kuzatiladi. Noruz odatda mart oyida nishonlanib, katta "sayle" (sayle) uyshtirilgan. Ötti urug va қўying callasi tayloranib, ulardan turli taomlar pishirilgan. Buning ammassi Noruz ayomida istemol kilinib, koldiqlarini esa kechasiga suvga solishgan. Azondan eti salom suvi nomlanmish shu suvni ichib, bir-birlariga soglik tilashgan.

Хусусан, аввало ўзининг қимматли аҳамиятини кўрсатувчи, асосий манбаликка намуна сифатида Р.С.Абдуллаевнинг “Обряд и музыка в контексте культуры Узбекистана и Центральной Азии” китобида[2] Ўзбекистон ва Марказий Осиё халқлари (қозоқ, қирғиз, тожик, туркман, уйғур) маданияти хусусида маросимлар мавсумий, оиласвий ва эътиқодий таснифланиши бўйича, тарихий ёритилиши, жанр таркиби ва энг муҳими, мусиқа билан алоқадорлиги даражалари тадқиқ этилиб, мазкур китоб ушбу мақоладаги уйғур маросим қўшиқларининг жанр жиҳатидан таснифланиши қоидаларини белгилаб берган, ҳамда мақолада кейинчалик уйғур халқи аза-мотам қўшиқлари намуналарини таҳлил этишда Р.С.Абдуллаевнинг тажрибалари тиянч қилиб олинган.

Aza-motam va daphne marosima kÿshiklari uyfur kÿshiklarining boy genres guruxin taschil etada. Ularning kelib chikishi ibtydoi davrlarga borib taçaladay. Kasbiy yifichilar sanъati moussiki folklore bu turin ancha boyitgan. Motam kÿshiklary va yifilardan tashqari uiurlarda ýlimdan bribe beruvchi kÿshiklar xam majud bÿlgan. Moussiki munosabatda motam marosima kÿshiklary ikki çatlama bÿlinadas: halk itim yyllari lado-intonation zhixatdan nisbathan soddaroq; kasby yifichilarining kÿshiklari murakkab va rivulanzhan.

Uygur khalgida "yigisiz – aza-motam yuq, musikasiz – tÿy-tantana yuq", degan dono naql bor. Uygurlar an'an'an'anasida wafot etganlarni ayollar bilan bir qatorda (odatda wafot ethanning uyida) erkaklar xam yigi bilan kuzatadi (xovlida, mozorga ketayotib). Ýtmishda esa mahsus yigichilar xam mavzhud bÿlgan [3].

Aza-motam yigilaridan tashqari, uygurlarda ýlim xaqida khabar beruvchi mahsus nakhsholar xam bÿlgan. Zhumladan, halk khotirasida "Olum kheviri" nakhshosi saklangan. Unda yakin karindoshlar ýglining bevaqt ýlimi xaqida onasiga etkazadi. Vafot etgan inson poeticik metaphoralar orkali yikilgan gyzal chinor yoki tÿkilib ketgan dur bilan kiyoslanadi. Matn asosida tÿrt misra sher bÿlib, xar bir misra, band yakunida naqorot mavud:

Zilva terek orulse, balam, balam,

Йэливаламай кэч калдук, балам, балам.

Unchemarzhan chechilsa, ballam, balam,

Териваламай кэч калдук, балам, балам.

Ah, balls, balls, balls, balls,

Бизни ташлап кэткэн, женим балам, балам.

Kÿshiñning kui asosini famgin, ravon pastga tomon y naltylgan kichik tercia interwalidagi va doimay kaytarylувchan oxang tashkil etadi. Naqorot boshidagi pastga tomon y naltyrylgan quarters sakrash dardli xaiķirib sifatida қабул қilinady. Kui tovushqatory – IV pasaytrilgan poronals kamnamo lokri ladi.

Aza-tham йифиларининг a prosaic mant turadi. Shuning uchun xam a lullaning muzilmasi badihaglylik-aitm xususияти bilan ajralieb turadi. Mahsus йигичи (halcyon ysgrilydaeth ia kasbius) tomonidan yilgan yki hill aitmini misol y'n' celiris mumkin. Ikkalasining xam ointments – wafotte etgan ўғли uchun onassinning йигиси. Birinchi йифи - "Ai, balam" - halcyon ystalida, ifodavius жиҳатидан soddalik wa l'ystellik bilan ajralieb tradi. Butun matn ёш waffrom etgan ўғил Hashir-ohunga moro aat wa a's tslarallardan tashil topgan:

Ay, balls, balls, balls,

Ay, Xashiraxun balam.

Ay, eqilli balam, balam,

Ay, shoh balam, balam.

Balls, balls, balls, Oops!

Yigining im bir misrashi "balam, balam" sÿzlarining takrori bilan yakunlanadi (March 8-10). Natizhada olti taktdan iqqi ikki musikal tuzilma vuzhudga keladi. Xar bir birdaghi ghamgin xaiķiriq - "ay!" Mawjud. Kuining lad tuzilmasini ikki balandlikka eg IV pogonali majorshimon tovushqator tashkil etadi.

Мусиқаси ва матни жиҳатидан касбий йигичининг вафот этган ўғилга бағишиланган "Латин, балам" кўшиғи анча кенгрок:

Wow! Wa-nei, balama, wai, balam!

Achkan kosaklar toydigu, zhitlik,

I'm not going to be a latina.

Manning was a ballistics bashi, a Latino...

I don't think it's going to work out.

Untimaiman, Zeitong bilen tilla unsa...

Beshingga bir kevir kilai deimen-man, wai balam,

Wai, balam, wai, balam, vay, balam, vay, balam!

Kosugung echip ketivedime kintang, wai, balam, wai, balam!

Tagning beshiga chikivelip, kallarni xeidaymu, degen

Kunlarni untiimmenmu, wai, balam, wai, balam!

Mazkur yigining musikiy tili va genre xususiyatlari gamgin xaykiriqlarda aks ethylgan. Metric xususiyati ýziga hos, shuningdek syncopalar va dotted rhythm kÿshiq rhythmiga motamlik ifodasini bergen.

Aza-motam йифиларига character tomonidan daphne marosimi, a y'n ddiweddarach. Agar йифиларга eitimli tusilma hos bols, daphne marosimi yng йифичила Nghymlu yng Nghymlu. anam" күшигини Celtic мамкин. "We're not going to be able to do үғил that," Henderson said. Dafn marosmining bat afsil әtilishi bilan birga, unda swukli volodyne wafotti dardi өрөньян ifodalangan. boo, хусусан, ҳар bir baitdan slantan keladigan, onasiga murozadaat әtilgan ifodavia wa turfa hill maustovlard krinadi:

Anam sokrata chushkende, anam, anam, anamei.

Uhlap kaptu deptimen, anam, anam, anamei.

Ax, gheribim, anam, anam, anamei....

Mazkur daphn marosimi kÿshiqlarining musikiy tuzilishi xar bir misradagi nakorotli, yarim bÿginli ikki kismli shaklni tashkil etadi.

Shundai қlib, keltyrylgan mysollarda күріншілік, uyғur halқining aza-motam va daphne marosimlary күшиқтарында қаралады: yifylard prozaik matn va aythim yýlari, daphne marosimina күшиқтарда – she’riy matn wa keng oxangly kui; cuilarning of the of the diapason (kvinta); onkorot-murogaatlarning kÿpligى; lad noturfunligi va naқorotly yarym-býғынلىк shakl (onaning Latin, balam күшиғи қоидадан исестене).

Kadimiy shamanlikning bizgacha etib kelgan kyrinishlari – islomgacha etiqodning airim kismlari – uygurlarda bakhshilar yoki parihanlarning dinii-davolash kyshiqlarida saklanib kolgan. Bakhshilar turli kasallarning sabablarini zhin va perilar xarakati bilan asoslagan va shuning uchun kasallarni afsungarlik kyshiqlari bilan "davolagan". Shunisi kizikki, kadimiy davolash kyshiklarining mantlari Kur'ondagи mantlar bilan, ke yinchalik esa turli zhandaghi nakhsholar matnlari bilan almashingan. Uygor Bakhshilarining sejrlovchi kyshiqlari bir necha katta musikiy turkumlarga ummlashgan. Har bir turkum (oyun)ga malum "davolovchi" xarakatlar biriktyrilgan.

Бундан ташқары, диний құшиқлар хам уйғур халқи ҳаётида мустаҳкам ўрин олган. Улар шартли равище 4-тургасынан бүлинады [4]:

"Barratt the Celtic"

"Ramzan Eitish"

“Норуз” күшиклари

"Kalender kvshigi"

Бинобарин, Норуз күшиқларини биз мавсумий күшиқлар таснифига кириттик. Бунга сабаб, бу маросимнинг уйғурларда, қолаверса бутун Марказий Осиёда исломгача кенг тарқалғанлигидир.

Шу билан биргә уйғурлардың төртүү туулуктарынан өткөн күннөң күннөң таңдашылыштары да болады.

Уйгурлар H asdan boschlab islom dinini y n'n boshlagan turki haldilarning biridir. Tarychi Turgun Almasning, Roedd asrdana boshlab Ysbytyar kelgan Abu Nasr Somoniying da'r ystod y rheolicha, O'r ysbyty Бұғрихон ar ystod y rheoliad yng Nghymhearsnah, Ysbytyn Ysbytym Бұғрихон ysmchwold ysbyty. Shundan sloung islom dini ikki asda yahyanin wahida butun уйгурлар diërida tarkyalib bland [6].

Ислом дини уйғурларга сингиш билан ўзига хос ислом маданияти, жумладан дин урф-одатлари маросимлари шаккланиб, ривожланган. Ана шулар орасида улуф рамазон ойида бўладиган “Рамзан эйтиш” маросими алоҳида ўрин эгаллайди.

Malumki, islam dinida ramazon oyi ikki oi ichida eng ulug va saxovatli oi deb xisoblanadi, bu oyda barokat va mejr-shavqat eshiklari keng ochiladi.

Бир оий давомида ифторлик вақти ҳақида хабар берувчи “Эзен қишириш”, ифтордан кейин “рамзан эйтиш” ва рўзадоларни сафари пайтида “зога огириш” каби маросимлари мавжуд бўлиб, ўзига хос мусиқий оҳанглар билан ижро этилиб, рамазоннинг мунтазам анъаналарига айланган.

“Рамзан эйтиш” маросимида ёш болалар ёки бир гурух кишилар катнашади, уларни халқ орасида РАМЗАНЧИЛАР деб атайди. Кўшиқ намуналари эса “рамзан нахшолари” (кўшиқлари) деб номланади. Агар ёш болалар уйма-уй юриб “рамзан эйтса”, катта ёшдаги касбий рамзанчилар расмий тайёрланган ҳолда “пануслар” (патнис) кўтариб, дарвозалар олдига келиб рамзан айтишган. Улар ижро этган рамзан матнлари кўп ва тўлиқ бўлиши билан ажралади:

Essalamъ eleikum yatka baylar
Hudadin Peermaniga Patchat Bailar

Kaitarma: ramzan alla mushari ramzan
hush mubarek kaldilaire shur ramzan

Boo rosa ottuz iken mepman iken
Rosini Tutmiganlar Paivan Iken

Kaitarma: ramzan alla mushari ramzan
hush mubarek kaldilaire shur ramzan

Ishiginnin aldida ai kurinur
Pemmidin ushbu uy bai kurinur

Kaitarma: ramzan alla mushari ramzan
hush mubarek kaldilaire shur ramzan

Mekide bir yagach bar bashi kara
Khudaym ogl bersun kashi kara

Kaitarma: ramzan alla mushari ramzan
hush mubarek kaldilaire shur ramzan

“Ramzan” маросими бoshimi boschma маросимлар singari locale ingraususitlarga ga bўlib, maúlum darazada zining ingra anúanalariga.

Юқоридаги далиллар ва фикрлардан келиб чиқсан ҳолда уйғур халқининг аза-мотам ва диний-эътиқодий маросимлари қўшиқлари ҳақида қўйидагиларни хулоса қилиш мумкин:

Uygur halq marosimlarining muayan yўnalishlari, demakki MAVSUMIY, OYLAVII, DINII-ETYKODIY hamda MASHRAP marosimlari tasniflandi;

Uygur khalqining aza-motam va dafn marosimlari nakhsholariga kuyidagilar khos: yigilarda prose writer matn va aitim yim yallari, daphn marosimi nakhsholarida – sheriy matn va keng oxangli kuy; kuylarning kichik ranges (quinta); nakorot-murozhaatlarning kўpligi; lad noturgunligi va nakorotli yarim-bўgʻinli shakl;

Uygur halq marosim nakhsholarining halq ҳayotida gavdalanishida maishiyyet va turmush tarzining agamiyati nijoyatda katta bўlgan. Zamonaviy uslubda yangicha sadolanishga tayanishi va bunga khos yangi izhro uslublarini zhoriy ethylishi ushbu zharayonga kelajakda aynan shu masalaga bagishlangan tadqiqiy ishlarni talab etadi.

Фойдаланилган адабиётлар:

Ushbu makolada atamalar ýzining original (uygur) tilida berylmokda.

Abdullaev R.S. Rite and music in the context of the culture of Uzbekistan and Central Asia. Tashkent 2006.
Proceedings of the expedition of the Imperial Russian Geographical Society in Central Asia from 1893-19895
under the leadership of V.I. Robovsky. SPb., 1900, p. 565

N.H. Pantusov. 1890.

A.Utkur. Қумул муқамлари. Халқ мусиқа нашриёти. Пекин, 1994.

T.Alma уйғур s. 1991, 221 b.